

İŞ VE EV KISKACINDA EMEK: VAN'DAKİ GÜNDELİKÇİ KADINLARIN ÇALIŞMA DENEYİMLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Mehmet Zeki Duman¹

ORCID: 0000-0002-9369-9337

Necla Karakoyun²

ORCID: 0009-0009-8367-6228

Öz

Bu çalışma, temizlik sektöründe çalışan kadınların iş koşullarını genel hatlarıyla ele almakta, özellikle Van ilindeki temizlik şirketleri aracılığıyla çalışan gündelikçi kadınların karşılaştığı sorunlara odaklanmaktadır. Araştırma, bir yandan ev ekonomisine katkı sağlamak için ücretli iş gücüne katılmak zorunda kalan, diğer yandan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı ev içi sorumluluklarla kuşatılmış kadınların, bu iki alan arasında yaşadıkları gerilimi sosyolojik bir bakışla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen bu çalışmada, farklı temizlik firmalarında çalışan on beş kadın işçiyle derinlemesine görüşmeler yapılmış; elde edilen veriler tematik analiz tekniğiyle çözümlenmiştir. Bulgular, katılımcıların çoğunlukta kente son dönemde göç etmiş, sosyoekonomik açıdan alt gelir grubunda yer alan ve sosyal güvenceden yoksun bireyler olduğunu göstermektedir. Çalışma ilişkilerinin esnek ve düzensiz bir yapı sergilediği; kadınların ücretli emek ile ev içi yükümlülükler arasında sürekli bir çatışma yaşadığı; yaptıkları işin toplumsal düzeyde yeterince görünür ve değerli kabul edilmediği belirlenmiştir. Katılımcıların anlatımları, gündelikçi olarak çalışmanın kendi ev içi sorumluluklarını aksattığını; tekrara dayalı ve güvencesiz çalışma koşullarının ise kadınlar üzerinde psikolojik, fiziksel ve duygusal yıpranmaya yol açtığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çalışmada, temizlik sektöründe çalışan kadınların deneyimlediği çok katmanlı sorunların ardındaki yapısal yoksulluk ve toplumsal dışlanma dinamiklerinin görünür kılınması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Gündelik Hayat Sosyolojisi, Gündelikçi Kadın İşçiler, Kadın Emeği, Emek Sömürüsü, Temizlik Şirketleri.*

Atf için: Duman, M.Z. & Karakoyun, N. (2026). İş ve Ev Kiskacında Emek: Van'daki Gündelikçi Kadınların Çalışma Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 41, ss. 253-278.

1 Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, E-mail: zekiduman@yahoo.com

2 Sosyolog, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, E-mail: neclakarakoyun04@gmail.com

Labor in The Grip of Work and Home: A Qualitative Study on The Work Experiences of Daily Paid Women Cleaners in Van

Abstract

This study broadly examines the working conditions of women employed in the cleaning sector, with a specific focus on the challenges faced by daily-wage domestic workers working through cleaning companies in Van province. The research aims to provide a sociological analysis of the tension experienced by women who, on one hand, must participate in paid labor to contribute to the household economy, and on the other hand, are encumbered by domestic responsibilities imposed by traditional gender roles. Employing a qualitative research methodology, this study conducted in-depth interviews with fifteen female workers employed across various cleaning companies; the data obtained were analyzed using thematic analysis technique. The findings indicate that the participants are predominantly individuals who have recently migrated to the city, belong to lower socioeconomic strata, and lack social security coverage. It was determined that the employment relations exhibit a flexible and irregular structure; women experience a continuous conflict between paid labor and domestic obligations; and the work they perform is not sufficiently recognized or valued at the societal level. The narratives of the participants reveal that working as daily cleaners disrupts their own domestic responsibilities, while the repetitive and precarious working conditions lead to psychological, physical, and emotional exhaustion among these women. Consequently, the study aims to render visible the dynamics of structural poverty and social exclusion underlying the multi-layered problems experienced by women working in the cleaning sector.

Keywords: *Sociology of Everyday Life, Daily Paid Women Workers, Women's Labor, Labor Exploitation, Cleaning Companies.*

Giriş

Sanayileşme süreciyle birlikte kadınların iş gücüne katılımında belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu dönüşüm, geleneksel tarım toplumlarına özgü cinsiyet temelli iş bölümünü yeniden şekillendirmiş ve kadınların yaşamlarına ilişkin karar alma süreçlerinde görece daha özerk bir konuma gelmelerine olanak tanımıştır. Kadınların hane dışında ücretli çalışmaya yönelmesi; sosyal, ekonomik ve kültürel boyutları ise çok katmanlı bir olgudur. Bu unsurlar arasında belirleyici olanın ise ekonomik etkenler olduğu söylenebilir. Maddi bağımsızlık, kadının geleneksel ataerkil yapı içindeki konumunu dönüştürerek toplumsal yaşamda daha özgür hareket edebilmesinin önünü açmıştır. Ayrıca kadınların çalışma hayatına katılımı, beraberinde ev içi hizmetlerle ilgili yeni ihtiyaçları da getirmiş; geleneksel olarak ev işlerinin büyük kısmını üstlenen kadınlar, iş hayatına girdikçe bu işleri aynı ölçüde yerine getiremez hale gelmiştir.

Bu durum, ev işlerini üstlenecek başka kişilere duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. İlk kez sanayileşmenin hızla yaşandığı Batı Avrupa'da gözlemlenen bu durum, zamanla dünyanın farklı bölgelerinde de görülmeye başlamış; fabrika ve üretim merkezlerinde çalışan kadınların geride bıraktığı ev işlerinin aksamaması için de yeni bir hizmet sektörü gelişmiştir. Çalışma koşulları nedeniyle ev işlerine yeterli zaman ayıramayan kadınlar, bu alanda kendilerine yardımcı olacak çalışanlara yönelmiştir. Bu ihtiyaç, daha önce de belirtildiği gibi yeni bir hizmet alanının doğmasına yol açmıştır. Gündelikçilik olarak adlandırılan bu alan, söz konusu ev içi yardımcı hizmetlerin en yaygın örneklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelikçilik, günlük, kısa süreli ve belirli bir ücret karşılığında yapılan ev içi hizmetleri ifade eder. Bu alanda çalışan kişiler, ev işlerine yeterli zaman ayıramayıp bu konuda desteğe ihtiyaç duyan kadınların günlük yaşamını kolaylaştıran yardımcılardır.

Gündelikçiler, ev sakinlerinin temizlik gibi rutin işlerden kurtulmasını sağlayarak onlara diğer uğraşları için zaman kazandırır ve böylece hayatı pratikleştirir. Gündelikçilerin sunduğu hizmetler yalnızca standart temizlik işleriyle sınırlı değildir. Ütü yapmak, yemek hazırlamak gibi daha özel talepler de ev içi hizmetler kapsamında karşılanabilmektedir. Gündelikçi

kadınlar, iş bulma sürecinde çoğunlukla enformel ağları (eş, dost, komşu, akraba gibi) tercih etmektedir. Bu kanallar, onlar için daha güvenli ve ulaşılabilir bir seçenek oluşturmaktadır. Ancak herhangi bir tanıdık bağlantısı olmadan da gündelikçi olarak çalışan kadınlar bulunmaktadır. Temizlik şirketleri de gündelikçi kadınların istihdamında önemli bir rol oynamaktadır. Bu şirketler, kadınları özellikle büro ve iş yeri temizliğinde çalıştırmaktadır. Bu durum, gündelikçiliğin hem bireysel hem de kurumsal düzeyde örgütlenen bir hizmet türü olduğunu göstermektedir.

Gündelikçilik, büyük ölçüde enformel sektör içinde değerlendirilen bir çalışma biçimidir. Nitekim bu alanda çalışan kadınların önemli bir kısmı, işlerini kayıt dışı ve sosyal güvenceden yoksun bir şekilde sürdürmektedir. Bu bağlamda çalışma, yasal düzenlemelerin ve sosyal hakların dışında bırakılan, kayıt dışı ve güvencesiz koşullarda çalışmak zorunda kalan kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarını incelemeyi amaçlamıştır. Zira Türkiye genelinde ve özellikle Anadolu'da enformel sektör içinde değerlendirilen gündelikçilik hizmetleri giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum, kayıt dışı ve sosyal güvenceden yoksun çalışan gündelikçi kadınların sayısındaki artışı önemli bir araştırma konusu haline getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın iki temel amacı olduğu söylenebilir. İlk olarak, gündelikçi kadınların karşılaştığı sorunları görünür kılmak ve bu alanda yapılması gereken düzenlemelere dikkat çekmek ikincisi ise sahadan elde edilen verilerle konuyla ilgili akademik literatüre katkı sağlamaktır.

1. Gündelik Hayat Sosyolojisi

Gündelik hayat, yalnızca bireysel tercihlerin bir toplamı değil; aynı zamanda toplumsal yapıların, ekonomik ilişkilerin ve kültürel değerlerin karşılıklı etkileşimi içinde şekillenen çok katmanlı bir gerçekliktir. Bu gerçeklik, birçok sosyal bilimci gibi klasik ve çağdaş sosyologların da ilgisini çekmiştir. Örneğin Marx, Weber ve Durkheim'in geliştirdiği kuramsal yaklaşımlar, gündelik yaşam pratiklerinin toplumsal kökenlerini anlamamız açısından önemlidir. Marx'ın (2011) yaklaşımında gündelik hayat, kapitalist üretim ilişkilerinin somut biçimde deneyimlendiği bir toplumsal alan olarak ortaya çıkarken; Weber'de (1997), bireylerin çalışma disiplini, tasarruf eğilimleri ve tüketim pratikleri gibi gündelik davranış kalıpları, belirli bir değer-

ler sistemi ve dünya görüşü çerçevesinde anlam kazanmakta; Durkheim de (2012) ise kolektif bilincin ve ortak değerler sisteminin bireysel eylemler aracılığıyla sürekli yeniden üretildiği bir toplumsal düzenin taşıyıcısı olarak kavranmaktadır.

Çağdaş sosyologlardan Bourdieu, Lefebvre ve Goffman ise gündelik yaşamı, daha sistematik ve kapsamlı bir analiz nesnesi hâline getirmeye çalışmışlardır. Bu düşünürlerin gündelik hayatı ele alış biçimleri incelendiğinde, birbirinden farklı kuramsal yaklaşımlar geliştirdikleri; ancak her birinin gündelik yaşamın farklı boyutlarını görünür kılan önemli katkılar sundukları görülmektedir. Bu bağlamda özellikle Lefebvre (2012), gündelik yaşamı yalnızca bireysel deneyimlerin alanı olarak değil, aynı zamanda modern toplumlarda ideolojinin, iktidar ilişkilerinin ve toplumsal pratiklerin üretildiği temel bir toplumsal alan olarak tanımlamaktadır. Lefebvre'ye (2013, s. 82-85) göre gündelik hayatın örgütlenmesinde zaman ve mekân da çok önemli ve belirleyici unsurlardır. Çalışma saatleri, tatil dönemleri, özel günler ve bu günlere özgü tüketim pratikleri, kapitalist üretim ilişkileri ve mantığı doğrultusunda biçimlenmektedir.

Bu durum, gündelik hayatın giderek daha fazla planlanmasına, rutinişmesine ve sistemin işleyişinin dinamik bir nitelik kazanmasına hizmet etmektedir. Lefebvre'in teorik çerçevesini ev içi hizmet sektöründe çalışan kadınlar özelinde değerlendirdiğimizde, temizlik işi yapan kadınların bir yandan geçimlerini sağlarken, diğer yandan bu işi sürekli biçimde icra etmeleri yoluyla toplumsal eşitsizlikleri yeniden ürettikleri görülmektedir (Lefebvre, 2012, s. 45). Bir başka deyişle, temizlik sektöründe istihdam edilen işçiler, konut, iş yeri, ofis ve benzeri mekânları temizleme faaliyetlerini yerine getirirken yalnızca bireysel bir emek sürecini icra etmekle kalmazlar, aynı zamanda kapitalist ekonomik sistemin işleyişinin sürekliliğini mümkün kılan bir işlev üstlenirler. Temizlik işçisinin emeği, işverenin üretim faaliyetlerini kesintisiz sürdürebilmesine olanak tanıyarak sistemin yeniden üretimine katkıda bulunur.

Gündelik hayat konusuna ilgi duyan diğer bir düşünür de Goffman'dır (2009) ve Goffman, gündelik hayatı, dramaturjik bir perspektifle ele alarak toplumsal etkileşimleri bir tiyatro sahnesine benzetir. Buna göre bireyler, sahne önü ve sahne arkası olarak ayrıştırılabilecek mekânlarda, toplumsal

rollerini ve davranış repertuarlarını izleyicilerin beklentilerine uygun biçimde sergilemektedirler. Bu açıdan bakıldığında ve gündelikçi kadınların üstlendikleri roller incelendiğinde, onların farklı hanelerde temizlik hizmeti sunarken, aslında toplumun ekonomik ve sosyal işleyişini mümkün kılan ancak görünürlükten uzak bir emek türü ortaya koydukları anlaşılmaktadır. Bourdieu (2005; 2015, s. 97) ise gündelik yaşamı, geliştirdiği habitus ve sembolik şiddet kavramları çerçevesinde kuramsallaştırmıştır.

Bourdieu'ya göre habitus, bireylerin içinde sosyalleştikleri toplumsal yapının normatif düzenlemelerini ve değer sistemlerini içselleştirmeleri sonucu oluşan; düşünce, algı ve eylem biçimlerini yönlendiren, kalıcı ancak değişime açık eğilimler ve pratikler sistemidir. Buna göre gündelik yaşam, aslında bireylerin kişisel tercih ve iradelerinden ziyade, içinde buldukları toplumsal yapının belirleyiciliği altında şekillenen karmaşık bir olgudur. Bu açıdan bakıldığında aslında kadınların, toplumsal cinsiyet rollerinin dayattığı normlar çerçevesinde, erken yaşlardan itibaren temizlik ve ev işlerini annelerinden gözlemledikleri biçimde icra etmeye yöneldikleri ve bu rolleri doğallaştırılmış birer pratik olarak içselleştirdikleri söylenebilir.

2. Gündelikçiliğin Dünyada ve Türkiye'de Bir Meslek Olarak Ortaya Çıkması

Ev hizmetlerinde çalışan gündelikçi kadınlara yönelik toplumsal tanımlamalar, kültürel ve tarihsel bağlama göre farklılık gösteren çeşitli biçimler almıştır. Güney Afrika'da kolonyal dönemde gönülsüz emek uygulamaları şeklinde ortaya çıkan bu çalışma biçimi, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluş yıllarında kölelik ve zorunlu angarya işçilik ile devam etmiş; ilerleyen dönemlerde ise sözleşmeli hizmetçilik yaygınlık kazanmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Amerika'ya göç eden Uzakdoğulu ve Meksikalı kadınlar için, yeşil kart (çalışma ve oturma izni) edinmenin bir garantisi olarak sözleşmeli ev işlerinde çalışmak önemli bir istihdam kanalı haline gelmiştir (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2001, s. 36).

Örneğin Batı Hint Adaları'ndan göç eden kadınlar, bu iş kolunda belirli bir düzeye ulaşıp toplumsal hareketlilik deneyimlediklerinde söz konusu işi bırakabilmekteydiler. Malezya'da ise yatılı olarak ev işlerini üstlenen kız çocukları söz konusudur; burada çalışan ile işveren arasında "hayali akra-

balık" olarak tanımlanabilecek, özel hayatın sınırlarının muğlaklaştığı bir ilişki biçimi kurulmaktaydı. İngiltere'de on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda aristokrat işverenler tarafından ömür boyu ve yatılı olarak istihdam edilen hizmetkârlar söz konusu iken, bu dönemde hayali akrabalık ilişkisinden bağımsız bir iş ilişkisi hâkimdi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kadınların iş gücüne katılımının artmasıyla birlikte ev işleri için ücretli çalışan kadınların istihdamı yaygınlaşmaya başlamıştır (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2001, s. 36-37).

Türkiye özelinde tarihsel süreç incelendiğinde, ev hizmetleri Osmanlı döneminde köle emeği, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında evlatlık kurumu ve kapitalist dönemde ise gündelikçi kadınlar aracılığıyla yürütülen bir alan olarak gelişim göstermiştir (Özby, 2012'den akt. Çelik ve Yüce-Tar, 2016, s. 67). Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Türkiye'de gündelikçilik, Osmanlı döneminde ortaya çıkmış ve başlangıçta yalnızca elit ve orta sınıf ailelerin evlerinde görülen bir hizmet alanı iken, küreselleşme süreci ve toplumsal yaşam koşullarındaki dönüşümlerin etkisiyle giderek düşük gelirli ailelerin evlerine de yayılan bir sektör haline gelmiştir. Türkiye'de 1950 ve 1970'li yıllar arasında yaşanan yoğun göç ve kentleşme süreci, gündelikçiliğin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Kırsal alanlardan kent yaşamına göç eden ailelerin öncelikli hedefi, yeni yerleştikleri kentsel ortamda bir düzen kurmak, iş bulmak ve buna bağlı olarak düzenli bir gelir elde etmek olmuştur.

Ataerki toplumsal yapıda ailelerin geçimi, hane reisi olarak nitelendirilen erkek tarafından sağlanmak zorunda görülmektedir. Ancak ailenin geçimini sağlamakta zorlanan erkeklerin gelirinin yetersiz kalması ve hane ihtiyaçlarını karşılayamaması durumu, kadınların da çalışma hayatına dâhil olmasını zorunlu kılmıştır (Ecevit, 1998). Bu bağlamda, kentsel yoksulluk ve geçim sıkıntısı, kadınları özellikle eğitim ve mesleki beceri gerektirmeyen, esnek çalışma koşulları sunan ve toplumsal cinsiyet rollerine uygun görülen gündelikçilik gibi işlere yönlendirmiştir. Kentleşmenin hız kazandığı 1950'li yıllardan itibaren, kentlere göç eden kadınların önemli bir bölümü de iş bulma imkânlarının sınırlı olması nedeniyle ev hizmetleri sektörüne yönelmiş ve bu durum gündelikçiliğin kurumsallaşmasının ilk adımlarını oluşturmuştur.

Bu dönemde şehirli orta sınıf ailelerin sayısındaki artış, kadınların eğitim düzeyinin yükselmesi ve iş yaşamına katılım oranlarının çoğalmasıyla birlikte, ev içi emek gereksinimi dışarıdan sağlanan ücretli işgücüsüyle karşılanmaya başlanmıştır. Temizlik işleri, yemek yapma, çocuk ve yaşlı bakımı gibi faaliyetler, genellikle kırsal kökenli ve düşük gelirli kadınlar tarafından üstlenilmiş; böylece yeni bir kadın istihdam biçimi olarak gündelikçilik ortaya çıkmıştır (Kandiyoti, 1997). Bu gelişme, hem kentsel orta sınıf kadınların ev içi sorumluluklarını devretmelerine olanak tanımış hem de göç eden kadınlar için geçim kaynağı oluşturmuştur. 1970'li yıllara kadar kente göç eden kadınlar, aile içindeki geleneksel rollerini öncelikli görmüş ve ataerkil ilişkilerin belirleyici etkisiyle ücretli çalışmayı birincil amaç olarak benimsememişlerdir. Bu dönemde çalışmayı tercih eden az sayıdaki kadın ise genellikle memurluk, öğretmenlik gibi hizmet sektörü alanlarında istihdam edilmiştir.

Ancak kentlerde erkeklerin aileyi geçindirme sorumluluğunu üstlenmesi ve ücretlerin düşme eğilimi göstermesiyle birlikte, kadınların iş gücüne katılımı sınırlı da olsa artış göstermiştir. Buna rağmen, kadınların hizmet sektöründe yer aldığı işler, toplumsal iş bölümü içinde en düşük gelirli grup olarak kalmaya devam etmiştir. 1980'li yıllardan sonra sanayi sektöründe yaşanan durgunluk ve gerileme, işten çıkarmaları beraberinde getirmiş ve bu durum özellikle hizmet sektöründe vasıfsız olarak çalışan kadınları olumsuz etkilemiştir. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise kadınlar, imalat ve hizmet sektöründeki istikrarlı işlerden ziyade düzensiz ve geçici işlere yönelmeye başlamıştır. Bu dönemde ev dışında hizmetçilik, çocuk bakıcılığı ve temizlik işlerinde çalışan kadınların sayısı artarken, evde ürettiklerini dışarıda satarak gelir elde etmeye çalışan kadınların sayısı da çoğalmıştır (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2001, s. 42-43). Bu süreç, Türkiye'de gündelikçiliğin yaygınlaşmasının ve ev hizmetlerinde kadın emeğinin daha görünür hale gelmesinin temel faktörlerinden biri olarak öne çıkmıştır.

3. Yöntem ve Saha Çalışması

Bu çalışmanın temel amacı, genel olarak çalışan kadınların, özel olarak ise literatürde "gündelikçi kadınlar" olarak tanımlanan grubun, kayıt dışı ekonomi içerisinde istihdam edilme süreçlerinde karşılaştıkları sosyal,

ekonomik ve kültürel sorunları sosyolojik açıdan incelemektir. Çalışmanın temel problemini, temizlik şirketi bünyesinde istihdam edilen gündelikçi kadınların demografik özellikleri, çalışma koşulları, çalışan-işveren ilişkileri, sigorta ve yasal haklara ilişkin görüşleri ile bu işe yönelik algı, tutum ve beklentilerinin kapsamlı bir biçimde ortaya konulması oluşturmaktadır. Bu araştırma, nitel araştırma deseninde tasarlanmış olup veri toplama aracı olarak yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın özgün planlaması, Van Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı temizlik şirketlerinin listesinin temin edilerek ve bu listeden basit tesadüfî örnekleme yöntemiyle seçilen 15 şirkette çalışan birer gündelikçi kadınla görüşme yapılması şeklinde oluşturulmuştur. Araştırmanın evrenini Van ili oluştururken, örneklem kapsamına İpekyolu, Tuşba ve Edremit ilçelerinde bulunan üç merkez mahalle dâhil edilmiştir. Kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenen on beş farklı temizlik şirketinde çalışan birer gündelikçi kadın ile mülakatlar gerçekleştirilmiş; görüşmeler, katılımcıların açık rızası alındıktan sonra kayıt altına alınmış, elde edilen veriler daha sonra yazılı metne dönüştürülerek makale kapsamında analiz edilmiştir.

4. Bulgular ve Tartışma

Çalışmada gündelikçi kadınların yaşam dünyalarını keşfetme ve anlamaya yönelik çaba temel alınmış; bu doğrultuda alan araştırmasına duyulan ihtiyaç nedeniyle nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın ana eksenini oluşturan problematikler çerçevesinde, yarı-yapılandırılmış görüşme formu on ana tema altında yapılandırılmış ve toplam on beş gündelikçi kadınla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların kimliklerinin gizliliğini korumak amacıyla isimleri G1, G2, G3 ... G15 şeklinde kodlanmıştır. Araştırmanın bu bölümünde, saha çalışmasından elde edilen veriler ışığında Van ilinde gündelikçi olarak çalışan kadınların karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunlar karşısında geliştirdikleri bireysel ya da toplumsal düzeydeki yanıt biçimleri analiz edilmiştir. Görüşmelerden elde edilen cevaplar doğrultusunda tematik başlıklar oluşturulmuş ve katılımcıların konuya ilişkin düşünce, deneyim ve değerlendirmelerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir.

Görüşmeci Sayısı	Yaş	Medeni Hal	Çocuk Sayısı	Eğitim Durumu	Eşinin Mesleği	Aylık Ortalama Gelir
Görüşmeci 1	29	Bekâr	2	Okur yazar	Serbest meslek	35.000-50.000 TL
Görüşmeci 2	41	Evli	2	İlkokul mezunu	Cezaevinde tutuklu	10.000-20.000 TL
Görüşmeci 3	26	Bekâr	-	Okur yazar	-	20.000-35.000 TL
Görüşmeci 4	25	Bekâr	-	Lisans öğrencisi	-	0-10.000 TL
Görüşmeci 5	26	Bekâr	-	Lise mezunu	-	20.000-35.000 TL
Görüşmeci 6	40	Dul	5	Okur yazar değil	-	10.000-20.000 TL
Görüşmeci 7	21	Bekâr	-	Ortaokul mezunu	-	35.000-50.000 TL
Görüşmeci 8	38	Evli	4	Okur yazar değil	İnşaat İşçisi	35.000-50.000 TL
Görüşmeci 9	24	Bekâr	-	Üniversite mezunu	-	20.000-35.000 TL
Görüşmeci 10	35	Evli	2	Okur yazar	Serbest meslek	20.000-35.000 TL
Görüşmeci 11	31	Evli	4	Okur yazar	Kaynak Ustası	50.000 TL ve üzeri
Görüşmeci 12	21	Bekâr	-	İlkokul mezunu	-	10.000-20.000 TL
Görüşmeci 13	30	Dul	2	İlkokul mezunu	-	20.000-35.000 TL
Görüşmeci 14	40	Bekâr	-	İlkokul mezunu	Serbest meslek	10.000-20.000 TL
Görüşmeci 15	34	Bekâr	-	Üniversite mezunu	-	20.000-35.000 TL

Tablo 1. Gündelikçi Kadınların Sosyo-Demografik Özellikleri

4.1. Gündelikçi Kadınların Çalışma Hayatına Katılma Nedenleri

4.1.1. Yaşanan Ekonomik Sorunlar “Ekonomik durumum çok kötü; kötü yani”

Gündelikçi kadınların çalışma hayatına katılım nedenleri incelendiğinde, temel belirleyici faktörün ekonomik zorunluluklar olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen kadınların tamamı, işe başlama süreçlerinde birincil etkenin yaşadıkları maddi sıkıntılar olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, bu işi tercih etmelerinin zorunluluktan kaynak-

landığını ve ekonomik ihtiyaçların kendilerini bu alanda çalışmaya mecbur bıraktığını dile getirmiştir. Bu bağlamda, gündelikçi kadınların işe başlama hikâyelerinin ortak kesişim noktasını, ekonomik yoksunluklar ve geçim mecburiyeti oluşturmaktadır. Zira bu kadınların önemli bir kısmı, alternatif istihdam olanaklarına erişim imkânı bulamayan, ancak geçimlerini sağlamak için çalışmak zorunda olan bir kesimi temsil etmektedir. Nitekim katılımcıların beyanları, onların bu işi yapma nedenlerini açık ve anlaşılır bir biçimde ortaya koymaktadır:

“Kadınlar, mecburiyetten temizlik işini seçiyor. Ekonomik nedenlerden. Bu işi seçmemde tabi ki de parasızlık etkili oldu. Yani kendi ihtiyaçlarımı alabilmek için.” (G-9, 24 yaşında)

“Ben mecburiyetten bu işi yaptım. Hani çocuklarıma bakacak biri olsaydı ya da çocuklarım kendilerine bakacak yaşta olsalardı ya da ben hala maddi zorluk çekmezsem bu çocuklar kendi ayakları üzerinde dursalar ben bu işte çalışmam.” (G-1, 29 yaşında).

Kadınların ifadeleri, temizlik işine yönelmelerinin bireysel bir tercih ya da keyfiyet değil, aksine ekonomik ve toplumsal koşulların dayattığı bir zorunluluk olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle annelik rolü etrafında şekillenen anlatılar, kadınların çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak adına bu tür enformel ve güvencesiz işlerde çalışmak durumunda kaldıklarını göstermektedir. Bu durum, kadınların ekonomik bağımsızlık arayışlarının çoğu zaman düşük gelirli, sosyal güvenceden yoksun ve toplumsal statüsü düşük işler üzerinden gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir. Nitekim kadınlar; bekâr iseler kendi geçimlerini sağlama, evli ve çocuklu iseler çocuklarının bakım sorumluluğunu üstlenme mecburiyetiyle hem ev içi hem de ev dışı emek süreçlerine dâhil olmakta, bu da üzerlerindeki yükü daha da ağırlaştırmaktadır.

Bu bağlamda, katılımcılardan birinin dile getirdiği “bize bakacak biri olsa” ifadesi, oldukça anlamlı bir çarpıcılık taşımaktadır. Bu ifade, gündelikçi kadınların yalnızca ekonomik bağımlılık içinde olduklarını değil, aynı zamanda sosyal destek mekanizmalarından da yoksun bir biçimde yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldıklarını gözler önüne sermektedir. Dahası bu söz, kadınların söz konusu işi yalnızca yaşam koşullarının dayatmasıyla yaptıklarını, başka bir seçeneklerinin bulunmadığı bir mecburiyetler silsilesi içinde hareket ettiklerini de açık etmektedir. Dolayısıyla bu ifade, kadınların çalışma

hayatına katılımının, özgür iradeye dayalı bir tercih olmaktan çok; yoksulluk, aile sorumlulukları ve toplumsal cinsiyet kalıplarının birbirini besleyen baskısı altında şekillenen zorunlu bir pratik olduğunu güçlü biçimde vurgulamaktadır.

Görüşmecilerden biri (G-7, 21 yaşında), dul maaşının çocuklarının eğitim ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını belirterek, bu nedenle düşük ücretli ve güvencesiz bir işte çalışmak zorunda kaldığını ifade etmiştir. Bu durum, daha önceden de vurgulandığı gibi bireysel bir tercih olmanın ötesinde, kadınların ekonomik bağımlılığı ve toplumsal sınıf temelli eşitsizliklerin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Toplumsal cinsiyet normlarının kadınları ev içi hizmetler ve gündelik işler gibi alanlara yönlendirmesi, bu tür emeğin görünmez kılınmasına ve düşük statülü işler arasında konumlandırılmasına yol açmaktadır. Katılımcının anlatısı, gündelikçi kadın olmanın ardında yatan ekonomik ve toplumsal yapıların, kadınların çalışma motivasyonlarını ve iş koşullarını nasıl şekillendirdiğini somut bir biçimde gözler önüne sermektedir.

4.1.2. Esnek Çalışma Saatleri

Toplumsal cinsiyete dayalı roller gereği kadınlar, ücretli bir işte çalışsalar dahi ev işleri ve çocuk bakımından birincil derecede sorumlu kişiler olarak konumlandırılmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen gündelikçi kadınların bir kısmı evli ve çocuk sahibi olup, tam zamanlı ve sabit çalışma saatlerine dayalı bir işte çalışmanın hem kendileri hem de aile yaşamları açısından zorlayıcı olacağını ifade etmiştir. Bu nedenle, çocuklarına ve ev işlerine zaman ayırabilecekleri esnek çalışma koşullarına sahip işlere yönelmişlerdir. Bu durum, kadınların gündelik temizlik işini tercih etmelerinde belirleyici bir etken olmuş ve görüşmeciler tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

“Bu işi seçmemin sebeplerinden biri çalışma saatlerinin bana uygun olması. Biri 3, biri de 5 yaşında çocuklarım var, onları kimseye bırakmıyorum. Bu işi seçmemin en büyük sebeplerinden biri de saatlerinden dolayı. Çalışma saatleri beni sıkıyor istediğim zaman gidip geliyorum, acil bir şey olduğu zaman gitmiyorum, çocuğum hastayken gitmiyorum başka bir güne erteleyebiliyorum” (G-1, 29 yaşında).

Bu ifade, kadınların işgücü piyasasına katılım biçimlerinin yalnızca ekonomik faktörlerle değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyete dayalı sorumlu-

luklarla da şekillendiğini göstermektedir. Kadın, çocuk bakımına ilişkin sorumluluğu neredeyse tamamen üstlenmek durumunda olduğu için, çalışma saatlerini bu sorumluluklara göre düzenleyebileceği esnek ve enformel bir işi tercih etmektedir. Ancak bu esneklik, aynı zamanda işin güvencesiz, düşük ücretli ve sosyal haklardan yoksun olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla gündelikçi kadınların iş tercihleri, bir yandan toplumsal cinsiyet normlarının yeniden üretilmesine katkıda bulunurken, diğer yandan kadınların bu normlar içinde geliştirdikleri stratejik uyum biçimlerini de yansıtmaktadır.

4.1.3. Eğitim Düzey

Eğitim düzeyi, kadınların işgücü piyasasına erişiminde belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen gündelikçi kadınların sosyo-demografik profilleri incelendiğinde, büyük çoğunluğunun yeterli eğitim olanağından yoksun kaldığı görülmektedir. Bu durum, onların nitelikli ve vasıf gerektiren işlere erişimini engellemekte; dolayısıyla daha az nitelik gerektiren, düşük statülü işlerden biri olan gündelikçilikte istihdam edilmelerine yol açmaktadır. Nitekim görüşmecilerden bazıları, eğitim eksikliğinin kendilerini bu işe mecbur bıraktığını şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Keşke meslek sahibi olsaydım, zamanında okuyabilseydim böyle oldu işte. Ben bu işi bir meslek olarak görmüyorum, mecburiyetten yapıyoruz. Ekonomik olarak maddi açıdan mecburiyet. Okusaydım bir şeyler daha farklı olabilirdi. Ekonomik gelirim daha iyi olabilirdi, kendimi bu kadar yıpratmazdım.” (G-3, 26 yaşında)

Bu ifadeler, kadınların kendi yaşam deneyimleri üzerinden eğitim, toplumsal statü ve ekonomik koşullar arasındaki ilişkiyi açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Gündelikçi kadınlar, yeterli eğitimi alamamanın kendilerini hem mesleki hem de ekonomik açıdan sınırlandırdığını belirtmekte; bu durumun yalnızca kendi yaşam koşullarını değil, aynı zamanda çocuklarının geleceğini de olumsuz etkilediğini dile getirmektedirler. Katılımcıların “*bu işi bir meslek olarak görmüyorum*” şeklindeki vurgusu, temizlik işinin toplumsal algıda bir meslek olarak kabul edilmemesi ve bu emek biçiminin sıklıkla değersizleştirilmesiyle ilişkilidir. Bu bakış açısı, emek hiyerarşisinde kadınların konumunun nasıl ikincilleştirildiğini ve yaptıkları işin toplumsal statü bakımından düşük bir yerde konumlandırıldığını göstermektedir.

4.1.4. Toplumsal Cinsiyet Roller

Tarihsel süreç içinde kadın ve erkek arasında varlığını sürdüren eşitsizlik, modern toplumlarda da farklı biçimlerde yeniden üretilmektedir. Ataerkil aile yapısı ve toplumsal normlar, erkeği kamusal ve toplumsal yaşamda etkin kılarken, kadını büyük ölçüde ev ve özel yaşam alanına hapsedmektedir. Ancak bu durum, tüm erkeklerin refah içinde yaşadığı, yüksek gelir ve statüye sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim ataerkil toplumlarda, eğitimden yoksun, işsiz ve herhangi bir servet birikimine sahip olmayan erkekler de bulunmakta olup, bu bireyler geçimlerini temin edebilmek adına emek güçlerini satmak zorunda kalmaktadır.

Bu durum, cinsiyetler arası iş bölümü çerçevesinde erkeğin aile gelirini sağlama ve karar alma süreçlerinde söz sahibi olmasına olanak tanırken, kadının üretim sürecine katılımını sınırlamakta ve onu bakım ile ev işleri gibi görünmeyen emek alanlarına yönlendirmektedir. Dolayısıyla modern toplumlarda da üretim faaliyetleri genellikle erkeğe, yeniden üretim ve ev işleri ise kadına yüklenen roller nedeniyle, kadınlar çoğunlukla cinsiyetlerine uygun görülen işler aracılığıyla iş hayatına katılım göstermektedir (Koray'dan akt. Bedük, 2005).

Bu bağlamda gündelikçi olarak çalışan kadınlar, yaptıkları temizlik işini aileleri tarafından kabul gören ve kadınlık rollerine uygun bir alan olarak sürdürmektedir. İşin özel alanda yapılması ve toplumsal olarak "kadın işi" olarak görülmesi, aile bireylerinin bu çalışma biçimine onay vermesinde belirleyici olmuştur. Görüşmeci kadınlar da ailelerinin rızasının bu işe yönelmelerinde önemli bir etken olduğunu aşağıdaki ifadelerle anlatmışlardır:

"Bazı geri kafalı kocalar var. Hani bir bayan ya bir bayanın evine gidiyor sonuçta, hani erkeklerin içinde çalışmıyor ya da onun akrabalarının görebileceği bir yerde çalışmıyor ya da bir toplumda çalışmıyor o nedenle temizliğe gitmesine izin veriyorlar. Hani bu kadın gider bir yerde çalışır laf gelir, aaa bak bu falankesin karısı diye. Kapalı bir alan kimse görmüyor, akrabaların diline düşmüyor." (G-2, 41 yaşında)

"Eşim başka bir işe izin vermezdi o yüzden temizliği seçtim, çünkü ev ortamı olduğu için bayanlarla çalıştığımız için. Yani evet dört duvar arasında çalıştığımız için izin veriyor bir de İŞKUR olursa izin verir başka işlere izin vermez." (G-11, 31 yaşında)

Kadınların, kapalı alanda kimsenin görmediği ve yorum yapmadığı, yalnızca kadınlarla birlikte çalıştıkları için eşleri ve aileleri tarafından bu işe izin verildiğini ifade etmeleri, gündelikçiliğin yalnızca ekonomik bir faaliyet alanı olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dinamiklerle şekillenen bir çalışma biçimi olduğunu göstermektedir. Bu ifadeler, kadınların çalışma hayatına katılımında toplumsal onay, aile baskısı ve ahlaki değerlerin ne kadar belirleyici ve yönlendirici olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınlar, kamusal alanda çalışmanın çevre tarafından hoş karşılanmadığı bir sosyal yapıda, ev içi alanlarda yapılan gündelik işlerin daha “uygun” ve “saygın” kabul edildiğini belirtmektedir. Bu durum, ataerkil toplum düzeninin kadın emeğini özel alanla sınırlandırdığını, kadının çalışmasının ancak görünmez, yani kamusal alandan uzak biçimlerde kabul gördüğünü göstermektedir.

5. Gündelikçi Kadınların Gözünden “Gündelikçi, Kadın Olmak”: Biz Kül Kedisiyiz!

Görüşme yapılan gündelikçi kadınlar, icra ettikleri işi tanımlarken kendilerini çoğunlukla “işçi”, “muhtaç”, “temizlikçi” ya da “gündelikçi” olarak konumlandırmaktadır. Özellikle “işçi” kavramını kullanan kadınlar, bu tanımların emeklerinin karşılığını vurgulama amacıyla tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Onlara göre yaptıkları iş, fiziksel olarak oldukça yorucu, duygusal açıdan yıpratıcı ve sosyal bağlamda çoğu zaman küçümseyici bir nitelik taşımaktadır. Kadınlar, çalışma koşullarının ağırlığının yanı sıra sigorta güvencesinden yoksun olmaları, iş sürekliliğinin belirsizliği ve zaman zaman maruz kaldıkları küçümseyici tutumların, işlerine dair memnuniyet düzeylerini olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Buna karşın, emeklerinin karşılığında elde ettikleri ücretin, yaşamlarını sürdürebilmek açısından bir zorunluluk teşkil ettiğini de dile getirmektedirler. Bu durum, gündelikçi kadınların emeklerini hem bir geçim kaynağı hem de bir direniş alanı olarak deneyimlediklerini göstermektedir.

“Benim gözümden ben sadece bir temizlikçiyim, gündeliğe giden bir kadınam. Çünkü sigortam yok, herhangi bir primim yok ileride emekli olma şansım yok, o nedenle bir işçi sayılmıyorum. Tabiri caizse bir gündelikçiyim.” (G-1, 29 yaşında)

Bu görüşmecinin ifadesi, ekonomik güvencesizlik, emeğin toplumsal olarak tanınmaması ve kadınların sosyo-kültürel açıdan ezilmiş konumlarını bir arada ortaya koymaktadır. Kadın, “işçi” sayılabilmek için resmî bir sigortaya sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durum, modern iş güvencesi ve sosyal haklar sisteminin, kayıt dışı çalışanlar açısından nasıl erişilemez olduğunu göstermektedir. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, kadının sigortasız olması, emeğinin toplumsal ve ekonomik olarak değersizleştirilmesine yol açmaktadır. Marksist perspektiften bakıldığında, bu durum işçinin emeğinin kapitalist sistem içinde korunmadığını ve sömürüye açık hâle geldiğini ortaya koymaktadır. Kadın, sigortasının olmasının yalnızca maddi bir eksiklik değil, aynı zamanda bir kimlik ve statü meselesi olduğunu “*o nedenle işçi sayılmam*” ifadesiyle belirtmektedir. Bu, emeğin tanınması ile sosyal kimlik arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Feminist açıdan ele alındığında, kadın emeğinin genellikle görünmez kılındığı ve resmî olarak tanınmadığında toplumsal değerinin daha da düştüğü söylenebilir. “*Tabiri caizse bir gündelikçiyim*” söylemi, kadının mesleğini resmî olarak tanınmış bir statüyle ilişkilendirememesini ve toplumsal olarak değersizleştirilmiş bir kimlik üzerinden kendini tanımlamak zorunda kalmasını ifade etmektedir. Bu durum, gündelikçi kadınların yaşamında sosyal görünmezliği ve sınıfsal konumlarını açığa çıkarmaktadır. Kadın, toplumun emeğe yönelik bakışını içselleştirmiş; kendi emeğini değersiz görme ve bunu kabullenme eğilimi, Pierre Bourdieu’nun “habitus” kavramıyla açıklanabilir. Kadının içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar, emeğinin görünmez ve rutin bir faaliyet olarak norm hâline gelmesine yol açmıştır.

“*Ben kendime bu işi yaparken açıkçası temizlikçi diyorum açık ve net. Temizliğin başka bir anlamı, başka bir tanımı da olmuyor.*” (G-3, 26 yaşında)

Bu ifade, kadının kendini tanıma biçimi ve mesleki farkındalığını yansıtan bir duruş olarak yorumlanabilir. Bourdieu’nun habitus kavramıyla bakıldığında, kadının sosyal konumu ve sınıfsal şartları, emeğinin görünür ve tanımlanabilir olmasını sınırlamakta; ancak kadın bu sınırlılığın farkında olarak kendi tanımını oluşturmaktadır.

“Ben bu işi yaparken kendime göre işçiyim. Şimdi şöyle işçi dememin nedeni şu. Kendi egomu kırmamak için kendi özgüvenimi kırmamak için aslında o temizlikçi gündelikçi lakabını biraz da kendime oturtamıyorum. Yani ben yaptığım işi küçümsemiyorum gerçekten ben bu iş sayesinde geçiniyorum aldığım burslar ailemden aldığım destekle gerçekten geçinemiyorum.” (G-4, 25 yaşında)

Görüşmeci, temizlik işini yaparken kendisini “işçi” olarak tanımladığını belirterek, mesleğin toplumsal algısı ile kişisel kimlik arasında bir gerilim yaşadığını ifade etmektedir. Kadın, yaptığı işi küçümsememekte ve bu iş sayesinde geçimini sağladığını vurgulamakta, ancak “temizlikçi” etiketi kendisine psikolojik olarak uygun gelmediği için kendini daha değerli bir kimlik üzerinden tanımlama çabası içine girmektedir. Bu durum, bireyin emeğini toplumsal statü ve öz saygı çerçevesinde yeniden yapılandırma stratejisini göstermektedir. Bourdieu'nun habitus kavramı bağlamında değerlendirildiğinde, kadının sosyal ve sınıfsal konumu yaptığı işin toplumsal statüsünü belirlerken, bireysel olarak kimliğini ve psikolojik direncini koruma çabası ortaya çıkmaktadır.

6. Gündelikçi Kadınların İş Yaşamında Karşılaştıkları Zorluklar

6.1. Düşük Ücretler: “Ücretin Yarısını Şirket Alıyor!”

Gündelikçi kadınlar, yoğun fiziksel emek gerektiren ve çeşitli zorluklarla örülü çalışma koşullarına sahiptir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerde, temizlik şirketleri bünyesinde çalışan kadınlar, aldıkları ücretin hem harcadıkları emeğin karşılığını yansıtmadığını hem de geçimlerini sağlamak açısından yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Bu durum, gündelikçi kadınların ekonomik güvence eksikliğini ve çalışma koşullarının yarattığı tatsızlığı açık bir biçimde ortaya koymakta; işin hem fiziksel hem de psikolojik açıdan zorlayıcı doğasını vurgulamaktadır.

“Aldığım ücretin yarısını şirket alıyor. Mesela 1500 TL alıyorsam günlük 750 TL'sini şirket alıyor. O gün işim bitince paramın yarısını şirket aldı yarısını bana verdi. Neden yarısı aldığını sorunca bana sizin yol ve yemek paranızı aldım dedi.” (G-1, 29 yaşında)

“Aldığın ücretin yarısı şirketin alıyor. Üç kişi de temizliğe gitsen 750 lira tek kişi de gitsen aynı para.” (G-2, 41 yaşında)

Her biri farklı temizlik şirketlerinde çalışan on beş kadınla yapılan görüşmeler sonucunda, bu şirketlerin büyük bir kısmının gündelikçi kadınların emeklerinin karşılığı olan ücretin yaklaşık yarısını kendilerine ayırdıkları tespit edilmiştir. Görüşmelerde ayrıca, bazı şirket sahiplerinin gündelikçilere ödedikleri ücretleri belirlerken yalnızca işin niteliği ya da süresi gibi nesnel ölçütleri değil, aynı zamanda çalışanla aralarındaki samimiyet, güven ve süreklilik ilişkisine dayalı öznel dinamikleri de dikkate aldıkları saptanmıştır. Bu durum, gündelikçi kadınların emeğinin maddi karşılığının çoğu zaman standart ve şeffaf bir ücretlendirme politikasına değil, kişisel ilişki ağlarına ve keyfi düzenlemelere göre belirlendiğini göstermektedir.

“Van’daki tüm temizlik şirketleri hemen hemen aynı ücreti veriyorlar. Şirket 1500 TL alıyor bize 750 TL veriyor.” (G-15, 34 yaşında)

Temizlik işinde çalışan kadınlar, kazançlarının büyük bir kısmının şirket tarafından alındığını belirterek, emeklerinin karşılığını tam anlamıyla alamadıklarını ifade etmektedir. Bu durum, enformel çalışma biçimlerinde ekonomik eşitsizliğin derinliğini ve işin getirdiği gelir ile harcanan emeğin değeri arasındaki uyumsuzluğu açıkça gözler önüne sermektedir. Şirketin kazanç paylaşımındaki adaletsizlik, çalışanlar üzerinde ekonomik bir baskı oluşturmakta ve işin salt bir gelir kaynağı olmanın ötesinde, güç ve kontrol dinamiklerini de içeren bir sömürü ilişkisine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Böylece, katılımcıların deneyimleri, temizlik sektöründe çalışan kadınların ekonomik bağımsızlıklarını ve emeklerinin toplumsal karşılığını elde etme süreçlerinin oldukça sınırlı, kırılabilir ve eşitsizliklerle örülü olduğunu göstermektedir.

6.2. Çalışma Koşullarından Kaynaklanan İş Güvenliği ve Güvencesi Eksikliği: Tabiri Caizse Bir Gündelikçiyim!

Araştırmada kapsamında görüşülen kadınlardan yalnızca ikisinin sosyal güvence kapsamında olduğu, on üçünün ise bu güvenceden yoksun olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla gündelikçi kadınların en sık dile getirdikleri sorunların başında, iş güvencesinden ve sosyal sigorta haklarından yoksun olma-

ları gelmektedir. Sigorta güvencesi olmaksızın çalışmak, kadınların yalnızca mevcut emeklerinin karşılığını alamamalarına değil, aynı zamanda geleceğe dair ciddi bir belirsizlik ve kaygı içinde yaşamalarına da yol açmaktadır. Görüşmelerde birçok kadın, bu sorunların çözümüne yönelik herhangi bir yasal ya da kurumsal düzenleme bulunmadığını vurgulamış ve iş güvenliği ile sigorta haklarına ilişkin somut adımlar atılması gerektiği yönündeki taleplerini dile getirmiştir.

“Benim gözümden ben sadece bir temizlikçiyim, gündeliğe giden bir kadındım. Çünkü sigortam yok, herhangi bir primim yok, ilerde emekli olma şansım yok, herhangi bir yasa ve çalışma yok, o nedenle bir işçi sayılmıyorum. Tabiri caizse bir gündelikçiyim.” (G-1, 29 yaşında)

“Şekeri, tansiyonu çıkmış, kolesterolü çıkmış biri olarak o cama çıktığımda düşebilirim. Ya temizlik gerçekten çok zor bir iş. Yani ben çok değişik işlerde de çalıştım ama bu kadar zor bir iş görmedim.” (G-2, 41 yaşında)

Görüşmecinin bu sözleri, gündelikçi kadınların çalışma koşullarının fiziksel sağlık açısından taşıdığı riskleri gözler önüne sermektedir. Kadın, kronik sağlık sorunlarına rağmen, işin gereği olarak yüksek fiziksel risk içeren faaliyetlerde bulunmak zorunda kaldığını ifade etmektedir. “O cama çıktığımda düşebilirim” ifadesi, iş güvenliği önlemlerinin tamamen yokluğuna işaret etmekte; olası bir iş kazası durumunda kadının herhangi bir güvenceye sahip olmadığını dolaylı biçimde ortaya koymaktadır. Her iki ifade birlikte değerlendirildiğinde, gündelikçi kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları güvencesizliğin çok boyutlu bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Sigortasızlık, yalnızca bir sosyal hak kaybı değil; kadının emeğinin, sağlığının ve geleceğinin güvence altına alınmaması anlamına da gelmektedir. Bu durum, kadınları hem iş kazalarına hem de sağlık sorunlarının yol açacağı ekonomik yıkıma karşı korumasız bırakmakta; yaşamlarını sürdürebilmek için sağlıklarını riske atmalarına neden olmaktadır.

7. Sosyal Ayrımcılık ve Dışlanma: “Sen Temizlikçi Değil misin?”

Gündelikçi kadınlar, yaptıkları işin en zorlu yanının fiziksel emekten çok, temizlik için gittikleri ev sahiplerinin olumsuz tutum ve davranışlarından kaynaklandığını kendi deneyimleriyle ayrıntılı biçimde dile getirmişlerdir. Görüşmelerde birçok kadın, çalıştıkları evlerde karşılarındaki kişilerin genellikle

le kendi hemcinsleri olduğunu, bu durumun ise ilişkilerde hem rekabet hem de hiyerarşik bir gerilimi beraberinde getirdiğini vurgulamıştır. Kadınlar, ev sahiplerini memnun etmenin çoğu zaman kolay olmadığını, kimi zaman yapılan işin küçümsendiğini, kimi zaman da “*yeterince iyi*” bulunmadığını ifade etmişlerdir. Özellikle temizlik işinin niteliği üzerinden sık sık eleştiriye maruz kaldıklarını, ev sahiplerinin davranışlarında üstten bakan, mesafeli ve kimi zaman aşağılayıcı bir tavrın hissedildiğini belirtmişlerdir. Bu durum, gündelikçi kadınlar ile ev sahipleri arasında belirgin bir sosyo-kültürel farkın varlığını gözler önüne sermektedir.

Eğitim düzeyi, yaşam tarzı, ekonomik imkânlar ve toplumsal statü gibi farklılıklar, bu ilişkilerde görünmez bir sınır yaratmakta; bu sınır, kimi zaman “*temizlikçi kadın*” kimliği üzerinden yapılan dışlayıcı söylemlerle daha da pekişmektedir. Görüşülen kadınlar, bu farkların yalnızca maddi koşullardan değil, aynı zamanda sınıfsal ve kültürel önyargılardan beslendiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla gündelikçi kadınların çalışma deneyimleri, yalnızca geçim kaygısı ya da fiziksel emekle sınırlı değildir; aynı zamanda saygı görmeme, değersizleştirilme ve sosyal mesafeye karşılaşma gibi duygusal yükleri de beraberinde getirmektedir. Bu durum, gündelikçi kadınların emeğinin görünmezliğini ve bu görünmez emeğin toplumsal ilişkilerde nasıl ikincil ve önemsiz bir konuma itildiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu durumu en iyi anlatan, kadınların kendi ifadeleridir; aşağıda aktarılan görüşmecî sözleri, bu deneyimlerin kadınların yaşamında nasıl bir iz bıraktığını açıkça göstermektedir:

“Şu ana kadar en çok zoruma giden şey bir eve gitmişim hiç unutmuyorum. Hani toz temizliği bir de makine atılacaktı. İşte banyo küvetimi yıka dedi. Ben banyo küvetine bakmaya gittiğimde pis gördüm orayı. Çocuğu pisliğini küvete yapmıştı. Ben mi temizleyeceğim dedim. Sen temizlikçi değil misin? Sen pislik temizlemeye gelmedin mi? O gün yaşadıklarım benim için çok ağırdı. Sizi aşağılıyorlar, küçük görüyorlar, aaa sen temizlikçi değil misin diyorlar ama ne yaşadıklarımızı bilmiyorlar.” (G-1, 29 yaşında)

Bu ifadeler, gündelikçi kadının ev içi ve toplumsal ilişkilerde maruz kaldığı güç dinamiklerini çarpıcı biçimde gözler önüne sermektedir. Ev sahibinin kendisine yönelik küçümseyici ve aşağılayıcı davranışı, kadının günde-

lik hayatta karşılaştığı sembolik şiddeti ve otorite ilişkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle “*Sen temizlikçi değil misin?*” sorusu, kadının emeğini ve kimliğini yalnızca bir hizmet sunumuyla sınırlayan, insan onurunu görmezden gelen bir anlayışı yansıtmaktadır. Çocuk dışkısını temizlemek zorunda kalması, iş tanımının sürekli olarak genişletilebildiğini ve kadının bu tür taleplere itiraz etme hakkının dahi bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca maddi ve kültürel sermayeden yoksun olan gündelikçi kadınlar, söz konusu yoksunluk nedeniyle yoğun bir yetersizlik duygusu deneyimlemekte; bu durum, onları ev sahipleri karşısında daha kırılğan ve dezavantajlı bir konuma yerleştirmektedir (Aksu, 2005, s. 163).

8. Gündelikçi Kadınlara Yönelik Toplum Baskısı

Gündelikçi kadınlar, toplumun farklı kesimlerinden gelen çok katmanlı baskı mekanizmalarına ve olumsuz söylemsel pratiklere maruz kalabilmektedir. Bu baskıların temel belirleyicilerini, ataerkil toplumsal yapı içerisinde inşa edilen cinsiyet rolleri ile kadınların içinde buldukları nesnel ekonomik koşullar oluşturmaktadır. Kadınlar, bir yandan hane içi geçim sorumluluğunu üstlenme zorunluluğu, diğer yandan kadınlığa atfedilen geleneksel roller arasında sıkışmakta; bu gerilimli alanda çalışma hayatına dâhil olma sürecinde çeşitli engellerle mücadele etmek durumunda kalmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen kadınlardan bazıları, karşılaştıkları baskı ve kısıtlamaların yalnızca kamusal alanda değil, öncelikle aile içi ilişkiler ağında tezahür ettiğini ifade etmiştir.

Özellikle eş, baba ya da erkek kardeş gibi aile bireylerinin, kadının haneinin dışında ücretli bir işte çalışmasına yönelik geliştirdikleri «*kadının dışarıda çalışmaması gerektiği*» yönündeki normatif tutumlar, katılımcıların gündelikçi olarak işgücü piyasasına eklenme süreçlerini önemli ölçüde zorlaştırmaktadır. Bu durum, görüşmecilerden birinin ifadelerinde açık biçimde gözlemlenmektedir: “*Daha işe başlamadan önce ailem karşı çıktı, ‘kadın dışarıda çalışmaz’ dediler. Ama başka çarem yoktu, mecbur kaldım.*” Bu anlatı, gündelikçi kadınların yalnızca ekonomik yoksunluklarla değil; aynı zamanda ataerkil ideolojinin ürettiği kültürel ve ailevi baskı biçimleriyle de mücadele etmek zorunda bırakıldıklarını ortaya koymaktadır. Söz konusu baskılar, kadınların işgücü piyasasına giriş kararlarını geciktirmekte, çalışma koşulları-

nı olumsuz yönde etkilemekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden üreten bir işleyişin parçası hâline gelmektedir.

Gündelikçi kadınlar, kamusal söylem içerisinde sıklıkla “temizlikçi” ya da “hizmetçi” gibi tanımlamalarla anılmakta; bu adlandırmalar, onların toplumsal konumlarını aşağılayan ve değersizleştiren bir anlam yükü taşımaktadır. Söz konusu durum hem sınıfsal hem de toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin çok boyutluluğunda şekillenen bir olgu olarak, gündelikçi kadınların toplumsal görünürlüklerini ve itibarlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Kadınlar, toplumun kendilerine yönelttiği küçümseyici tutum ve söylemsel pratikler karşısında, zaman içerisinde çeşitli savunma mekanizmaları geliştirmek durumunda kalmaktadır. Bu bağlamda bazı gündelikçi kadınlar, icra ettikleri mesleği gizlemeyi tercih ederken; bazıları ise sosyal çevreleriyle olan ilişkilerini sınırlandırarak dışlanma ve damgalanma riskine karşı kendilerini koruma yoluna gitmektedir. Görüşmecilerden biri, bu duruma ilişkin hassasiyetini şu şekilde ifade etmiştir:

“Arkadaşlarım temizliğe gittiğimi bilmiyor, çok yakın arkadaşlarım dışında. Hani kimse temizlik yaptığımı anlasın istemem.” (G-8, 38 yaşında)

Bu anlatılar, gündelikçi kadınların çalışma yaşamına katılımlarının yalnızca ekonomik bir tercih olmanın ötesinde, toplumsal damgalanma ve itibar kaybı riskiyle mücadeleyi de içeren karmaşık bir deneyim olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların işlerini gizleme ya da sosyal ilişkilerini sınırlama stratejileri, toplumsal kabule duydukları ihtiyacın yanı sıra, içinde buldukları yapısal eşitsizlikler karşısında geliştirdikleri direnç ve uyum biçimleri olarak okunabilir. Dolayısıyla görüşmelerde kadınlar, icra ettikleri işin toplumsal düzlemde itibar görmediğini, emeklerinin görünmez kılındığını ve yaptıkları işin sıklıkla «*alt sınıfa ait bir uğraş*» olarak kodlandığını ifade etmişlerdir. Temizlik işinin, kamusal alandan ziyade özel alanda, başka bir ifadeyle ev halkının mahremiyet alanı olan konutlarda gerçekleştirilmesi, gündelikçi kadınlara yönelik güvensizlik ve şüphe temelli tutumları da beraberinde getirmektedir. Bu durum, kadınların yalnızca sınıfsal konumlarından ötürü değil, aynı zamanda özel alana dâhil olan “öteki” figürü olarak inşa edilmelerinden kaynaklanan bir gerilim alanı yaratmaktadır.

Sonuç

Yapılan saha görüşmeleri, gündelikçi kadınların büyük çoğunluğunun alt gelir grubuna mensup, düşük eğitim seviyesine sahip ve çoğunlukla kırsal kökenli kadınlardan oluştuğunu ortaya koymaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü, düzenli ve güvenceli bir işte istihdam edilme imkânı bulamadıkları için temizlik sektörüne yöneldiklerini ifade etmiştir. Bu bulgu, gündelikçiliğin sınıfsal temelli bir çalışma biçimi olarak şekillendiğini göstermektedir. Gündelikçilik, çoğu kadın için bir mesleki tercihten ziyade ekonomik zorunlulukların dayattığı bir geçim stratejisi hâline gelmiştir. Kadınların bir kısmı, bu işi hayatta kalabilmek için mecburi bir geçim aracı olarak tanımlamış; özellikle işsizlik, boşanma ya da eş desteğinden yoksun kalma gibi durumlarda gündelikçiliği tek gelir kaynağı olarak görmüştür.

Gündelikçi kadınların anlatıları, sosyal sınıf konumlarının onların çalışma biçimini, iş güvencesini ve gelir düzeyini doğrudan belirlediğini göstermektedir. Eğitim olanakları, sosyal çevre ve ekonomik kaynaklara erişim açısından dezavantajlı konumda bulunan bu kadınlar, kentsel emek piyasasında en güvencesiz görünen çalışma biçimlerinden birini sürdürmektedir. Görüşülen kadınların önemli bir kısmı, gündelikçiliği tercih etme nedenleri arasında esnek çalışma saatlerinin öncelikli bir yer tuttuğunu ifade etmiştir. Kadınlar, sabah işe gidip akşam evlerine dönebildikleri için bu işi “*ev ve çocuk sorumluluklarına uygun*” bulmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlara yüklediği ev içi görevler ile çalışma hayatını uyumlulaştırma çabasını yansıtmaktadır. Bununla birlikte katılımcılar, bu esnekliğin aynı zamanda gelir güvencesizliği ve iş süreksizliği anlamına geldiğini de vurgulamıştır.

Kadınların büyük çoğunluğu ilkokul mezunu olup, azımsanmayacak bir kısmı ise hiç okula gitmemiştir. Düşük eğitim düzeyi, kadınların formal sektörlerde istihdam edilme olasılığını sınırlandırmakta ve temizlik işini ulaşılabilir tek seçenek hâline getirmektedir. Kadınlar, “*başka bir iş elimden gelmez*” ya da “*okumadığım için bu işi yapıyorum*” gibi ifadelerle bu durumu dile getirmiştir. Toplumda temizlik işinin “*kadın işi*” olarak kodlanması, kadınların bu işi kabullenmesini kolaylaştıran bir etken olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, temizlik yapmayı doğal bir sorumluluk olarak gördüklerini, bu nedenle yaptıkları işi yadırgamadıklarını belirtmiştir. Ancak bu algı, kadın emeğinin

değersizleştirilmesini meşrulaştıran toplumsal cinsiyet kalıplarının bir yan-
sıması olarak değerlendirilmelidir.

Gündelikçi kadınların kendi mesleklerine yönelik algıları, iki ana eksen-
de şekillenmektedir. Bir grup katılımcı, yaptıkları işi “*onurlu bir emek*” biçimi
olarak tanımlamakta ve alın teriyle kazanç elde etmekten ötürü gurur duy-
duğunu ifade etmektedir. Diğer bir grup ise gündelikçiliği geçici, düşük sta-
tülü ve ekonomik zorunluluklar nedeniyle icra edilen bir uğraş olarak değer-
lendirmektedir. Toplumun temizlik işine yönelik olumsuz algısı, kadınların
mesleklerine bakışını da etkilemekte; birçok katılımcı “*temizlikçi olduğum
için küçümseniyorum*” ya da “*insanlar bizi farklı görüyor*” gibi ifadelerle bu
durumu dile getirmektedir. Söz konusu algı, mesleğin düşük toplumsal sta-
tüsünün kadınlar üzerinde yarattığı psikolojik baskıyı açıkça göstermektedir.
Bununla birlikte, kadınların çoğu kendi emekleriyle geçimlerini sağlıyor ol-
malarından kaynaklanan içsel bir gurur duygusunu da muhafaza etmektedir.

Araştırma kapsamında kadınların en sık dile getirdiği sorunların başında
düşük ücretler gelmektedir. Temizlik şirketleri aracılığıyla çalışan katılımcı-
lar, kazançlarının bir kısmının şirket tarafından kesildiğini ve emeklerinin
karşılığını tam olarak alamadıklarını belirtmiştir. “*Biz çalışıyoruz, onlar ka-
zanıyor*” ifadesi, bu sömürü ilişkisini özetler niteliktedir. Kadınlar çoğunlukla
uzun çalışma saatleri, ağır iş yükü ve zaman zaman birden fazla evi temizle-
me zorunluluğu altında çalıştıklarını ifade etmiştir. Dinlenme imkânı bula-
madan çalışmak, fiziksel yorgunluğu ve tükenmişliği artıran temel etkenler
arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra katılımcıların büyük çoğunluğu,
sosyal güvencelerinin bulunmadığını belirtmiştir. Ayrıca çalıştıkları evlerde
ya da kamusal alanda “*temizlikçi*” kimliğiyle küçümsendiklerini ifade eden
katılımcılar, bu sosyal ayrımcılığın kendilerini değersiz hissetmelerine neden
olduğunu vurgulamıştır.

Sağlık sorunları bağlamında, kadınların çoğu bel ağrısı, sırt ağrısı, el
çatlamaları ve solunum problemleri yaşadığını belirtmiştir. Sürekli kim-
yasal maddelere maruz kalmak, ciddi sağlık riskleri oluşturmaktadır.
Buna rağmen kadınlar, geçim kaygısı nedeniyle bu riskleri görmezden
gelmek durumunda kalmaktadır. Toplumun temizlik işine yönelik olum-
suz bakışı nedeniyle bazı katılımcılar, mesleklerini gizleme ihtiyacı his-
settiklerini ifade etmiştir. “*Temizlikçi olduğumu kimseye söylemiyorum*”
diyen görüşmeciler, bu toplumsal baskının sosyal hayatta ne şekilde de-

neyimlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra araştırmanın bulguları, kadın emeğinin görünürlüğünün yok sayılması ve değersizleştirilmesi olgusunun hem ekonomik hem de kültürel boyutlarda varlığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Gündelikçi kadınlar, düşük ücret, düzensiz çalışma saatleri ve sosyal güvenceden yoksunluk gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Kıscası, araştırmanın bulguları, gündelikçi kadınların deneyimlerinin çok boyutlu olduğunu göstermektedir: ekonomik güvencesizlik, sosyal dışlanma ve sembolik değersizleştirme birbiriyle bağlantılıdır. Kadınların yaşadığı bu süreçler, toplumsal cinsiyet, sınıf ve emek ilişkilerinin kesişim noktasında şekillenmektedir. Bu nedenle, yasal düzenlemeler, sosyal destek mekanizmaları ve toplumsal farkındalığın artırılması, gündelikçi kadınların yaşam kalitesini ve emeğinin değerini artırmak için kritik önemdedir.

Kaynakça

- Aksu, B. (2005). *Kadınların Sınıfı, Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bedük, A. (2005). Türkiye'de Çalışan Kadın ve Kadın Girişimciliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, (12), ss. 106-117.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (1. Baskı). Çeviren: Ayşe Günce Berkkurt ve Derya Fırat Şannan. Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. (2. Baskı). Çeviren: Bediz Yılmaz. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik Nedenler: Eylem Kuramı Üzerine*. (1. Baskı). Çeviren: Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayın.
- Durkheim, E. (2012). *Toplumsal İşbölümü*. (2. Baskı). Çeviren: Osman Akinhay. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ecevit, Y. (1998). *Kadın Emeği ve İstihdamı*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Goffman, E. (2009). *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*. (1. Baskı). Çeviren: Barış Cezar. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalaycıoğlu, S. & Tılıç, H. R. (2001). *Cömert Ablaların Sadık Hanımları, Evimizdeki Gündelikçi Kadınlar*. İstanbul: Su Yayınları.

- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi-I*. (2. Baskı). Çeviren: Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2013). *Mekânın Üretimi*. (1. Baskı). Çeviren: Işık Ergüden. İstanbul: Sel yayıncılık.
- Marx, K. (2011). *Kapital 1*. (2. Baskı). Çeviren: Alaattin Bilgi. Ankara: Sol Yayınları.
- Özbay, F. (2012). *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M. (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (1. Baskı). Çeviren: Zeynep Aruoba. İstanbul: Hil Yayınları.